

migracija selo-grad na primjeru hrvatske i bosne i hercegovine

maria oliveira-roca

institut za društvena
istraživanja
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, hrvatska

Autorica u članku analizira razlike u obilježjima migracija iz sela u grad u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Izbor ta dva primjera obrazlaže istraživačkim interesom da usporedi jedno izrazito imigracijsko područje (Hrvatska) i jedno emigracijsko (Bosna i Hercegovina). Također, područja su to različite razine razvijenosti. Autorica pretpostavlja da će te razlike utjecati na mnoga obilježja migrantske populacije. Neka od njih iznosi u članku: razdoblje preseljenja migranata selo - grad, glavni razlozi preseljenja, sociodemografska obilježja migranata (struktura po spolu, dobi, obrazovanju, socioprofesionalni položaj), sociodemografska obilježja migrantske i nemigrantske gradske i seoske radne snage.

Smanjivanjem intenziteta migracije selo-grad, posebice u Hrvatskoj, autohtono i migrantsko urbano stanovništvo sve je sličnije po obrazovanosti. Pобољшanje socioprofesionalnog položaja kasnijih migranata sve je teže, što je, prema autorici, posljedica sve veće zatvorenosti socijalističkog društva osamdesetih godina.

primljeno listopada 1991.

uvod

→ Migracija radne snage selo-grad nastaje ili jača kao posljedica značajnih razlika u demografskoj i socioekonomskoj strukturi urbanih i ruralnih područja.¹⁾ Te razlike odraz su nejednakosti u razmještaju resursa (osobito ljudskih) i ulaganja (uključujući i komunalna). Međutim, razni tipovi migracije mogu postati važan činilac smanjenja ili povećanja spomenutih nejednakosti, a indirektno i razlika u socio-ekonomskoj razvijenosti seoskih i gradskih područja porijekla i odredišta. Nadalje, migracija igra važnu ulogu u jačanju međuzavisnosti tih područja, osobito u pogledu ponude i potražnje za radnom snagom.

Dok je međuseoska migracija karakteristična osobito za agrarna društva, te za područja na kojima se još vrši naseljavanje, migracija selo-grad prevladava u ranim etapama industrijalizacije i urbanizacije društva, a međugradska migracija obilježava kasniju etapu urbanizacije. Tip mreže naselja i gustoće naseljenosti, razlike u razini obrazovanosti i u profesionalnoj strukturi ruralnoga i urbanog stanovništva, te domet urbanog tržišta radne snage mogu utjecati na takav trend i mijenjati ga.

Selectivnost migracije, prema teoriji modernizacije, opće je obilježje početnih faza industrijalizacije i urbanizacije. Međutim, s vremenom se selektivnost migracije smanjuje. Noviji migranti sličniji su stanovništvu područja podrijetla u pogledu bračnog

1) Ovdje je riječ o unutrašnjoj migraciji stanovništva. Pojam unutrašnje migracije definiran je kao svaka promjena mjesta stalnog stanovanja, bilo da se radi o trajnom ili privremenom preseljenju, na kratko ili dužu udaljenost, unutar ili preko administrativnih granica unutar zemlje. Vidi Oliveira-Roca (1987).

statusa, obrazovanja, radnog iskustva, itd. Argument je da rano odseljavanje disproporcionalno smanjuje raspoloživost onih s najpovoljnijim kvalifikacijama, te se tako sljedeći migranti regrutiraju iz onih kontingenata kojih su karakteristike slične onima za cijelu populaciju područja porijekla.

Skeldon (1986) tvrdi da je migracija selektivna s obzirom na sudjelovanje određenih društvenih grupa iz ruralnih područja. Neke će sudjelovati u ranijim etapama urbanizacije, a neke u kasnijim, i to u različitim oblicima prostorne mobilnosti - ovisno o stupnju društveno-ekonomske razvijenosti cijelog područja podrijetla.

U nas su suvremeni tipovi migracije povezani s naglom urbanizacijom i industrijalizacijom društva nakon drugoga svjetskog rata. Masovna, ponajviše stihijska migracija iz sela u grad, umnogome je rezultat varirajućih mjera ekonomskih politika koje su se primjenjivale tokom proteklih desetljeća u raznim etapama razvoja zemlje ("Društvene promjene u selu...", 1974; Puljiz, 1977). Uz to, urbani i industrijski rast bio je oligocentričan. Nisu se razvijali manji urbani centri u ruralnim područjima, što bi spriječilo ili smanjilo odljev stanovništva u veće urbane i industrijske centre (Seferagić, 1987; Vresk, 1982-1983). Tako je došlo do urbane krize jer ulaganja u stanogradnju, komunalnu i socijalnu infrastrukturu nisu mogla pratiti porast urbanog stanovništva. Industrijalizacija se, osim toga, zasnivala na radnointenzivnom načinu proizvodnje, to jest na sve većem zapošljavanju nekvalificirane ili polukvalificirane radne snage, što je dovelo do niske produktivnosti rada i do niskih dohodaka. Za radnu snagu sa sela postalo je sve teže živjeti s niskim primanjima. Kao posljedica takvih procesa, seljaci su se zapošljavali u društvenom sektoru urbane privrede, a i dalje zadržavali poljoprivredno gospodarstvo kao dodatni, često značajan izvor prihoda domaćinstva (Dilić i drugi, 1979). Dakle, potpunu deagrarizaciju, to jest napuštanje poljoprivrednog domaćinstva, što je uglavnom značilo i migraciju iz ruralnih područja, zamijenila je djelomična deagrarizacija, - to jest pretvaranje čistih poljoprivrednih domaćinstava u mješovita uz nastavak stanovanja u ruralnim područjima. U područjima gdje je razvijena prometna i prijevozna mreža naselja, dnevno komutiranje²⁾ postalo je zamjena za konačnu migraciju (Oliveira-Roca, 1987; Vresk, 1984; Klemenčić, 1980).

metodološke napomene

Navedene tvrdnje o migraciji selo-grad u bivšoj Jugoslaviji proizašle su većinom iz tumačenja utjecaja cjelokupnih društveno-ekonomskih procesa na migraciju selo-grad i prvenstveno su deduktivnog karaktera. Empirijskih spoznaja nema dovoljno, ne samo o uzrocima/razlozima preseljavanja nego i o sociodemografskim i ekonomskim osobinama samih migranata.³⁾ To je najviše posljedica oskudnosti popisnih podataka o unutrašnjoj migraciji. Jedinu raspoloživi podaci o strukturi migranata odnose se na spol i dob. Međutim, usporedbe demografske strukture migranata između popisa mogu se izvesti samo za varijablu spol. Podacima o starosti migranta u vrijeme preseljenja raspoložu samo popisi iz 1981 i 1991.

U pogledu migracije selo-grad, ne samo da se iz popisnih podataka ne može analizirati strukturu migranata, nego ne postoje ni podaci o migraciji selo-grad za razdoblje 1971-1981. Naime, u popisu stanovništva 1981. nije obrađena varijabla "migracija prema naselju rođenja/posljednjeg boravka i naselju stalnog stanovanja". A ni u jednom popisu ne postoje nikakvi podaci o razlozima migriranja.

Vrlo su rijetko provedena terenska istraživanja na širim područjima, s migrantom kao predmetom istraživanja. Longitudinalnih istraživanja (za šira područja) o socioprofesionalnoj pokretljivosti migranata uopće nije bilo.

2) Pod "komutiranjem" radne snage podrazumijevaju se regularna kretanja između mjesta stalnog stanovanja i mjesta rada. Komutiranje može biti dnevno, tjedno ili rjeđe, to jest povremeno. Takva kretanja ne mogu se nazvati migracijom jer se ne radi o preseleženju, seljenju, odnosno, promjeni mjesta stanovanja.

3) Vidi o tome: Mihajlović (1961); Mitrović (1972); Vogelnic (1971); Rančić (1981).

Zbog svega toga proučavanje je migracije ostalo na razini deskripcije i donošenja pretpostavki o mogućim uzrocima/razlozima, kao i posljedicama migracije.

Svrha ovog rada jest doći do novih spoznaja o selektivnosti i razlozima migracije selo-grad unutar područja na različitoj razini razvijenosti, i to u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Odabrana je samo migracija selo-grad unutar republika, a ne između republika. Naime, Hrvatska je imigracijsko, a Bosna i Hercegovina emigracijsko područje.

Osnovni ciljevi ovog rada jesu:

- Utvrditi razlike u osobinama, te razdoblju i razlozima preseljenja između migranata selo-grad unutar Hrvatske i Bosne i Hercegovine;
- Utvrditi glavne razloge i razdoblja migracije selo-grad prema osnovnim demografskim i socioekonomskim osobinama migranata zasebno za svaku republiku;
- Utvrditi razlike u osnovnim demografskim i socioekonomskim osobinama između migranata selo-grad i autohtonog seoskoga i gradskog stanovništva zasebno za svaku republiku.

Za postizanje navedenih ciljeva korišteni su rezultati terenskog istraživanja o društvenoj strukturi i kvaliteti života Jugoslavije provedenog 1989/1990.⁴⁾ Izabran je poduzorak ispitanika migranata selo-grad unutar republike, i to za Hrvatsku (N=599) i za Bosnu i Hercegovinu (N=422). Riječ je samo o ispitanicima koji su bili ekonomski aktivni u vrijeme anketiranja. Dakle, u poduzorak nisu ušli nezaposleni i umirovljenici.

Važno ograničenje ovog istraživanja jest u tome da nema podataka o strukturi migranata u vrijeme preseljenja, nego samo u vrijeme anketiranja. To donekle ograničava domet analize, posebice u pogledu razloga migriranja, te usporedbi s nemigrantskim stanovništvom. Naime, u vrijeme preseljenja dio migrantske radne snage još nije bio ekonomski aktivan.

Drugo ograničenje također se odnosi na anketna pitanja o glavnim razlozima preseljenja. Naime, ispitaniku je ponudeno više odgovora, ali se mogao opredijeliti samo za jedan kao glavni. Zna se, međutim, da je tako složen proces kakav je donošenje odluke o migriranju pod utjecajem više faktora. Dakle, interpretacija tih podataka može poslužiti samo kao orijentir za daljnje istraživanje o uzrocima/razlozima migracije selo-grad.

Ovim se istraživanjem prvi puta nastojalo utvrditi razloge preseljenja i povezati ih s glavnim obilježjima migranata selo-grad u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

razdoblje preseljenja migranata selo-grad

Migranti selo-grad u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini razlikuju se po razdoblju preseljenja (slika 1). U Bosni i Hercegovini preseljavali su se u recentnijim razdobljima u odnosu na migrante unutar Hrvatske. Naime, u Bosni i Hercegovini više se od polovine migranata preselilo sedamdesetih i osamdesetih godina, dok ih se u Hrvatskoj većina preselila šezdesetih godina ili ranije.

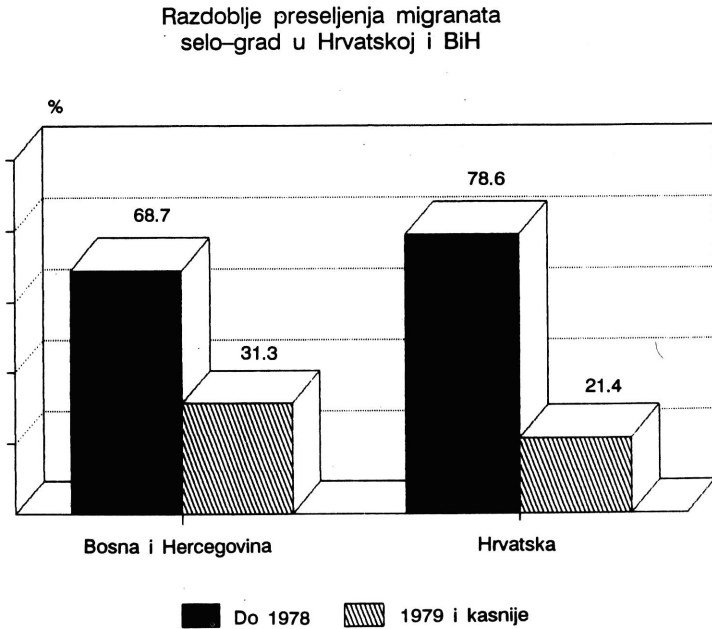
Međutim, te razlike vrijede samo za gradska naselja stanovanja migranata s nižim stupnjem centraliteta, to jest za općinske⁵⁾ i regionalne centre.⁶⁾ Naime, u Hrvatskoj se gotovo tri četvrtine migranata preselilo u općinske centre prije 1979, a u Bosni i Hercegovini tek nešto više od polovine. Uz to, u regionalne centre Bosne i Hercegovine preselilo se 19,4% migranata u razdoblju od 1985. do 1989, dok je u Hrvatskoj taj udio bio samo 6,7%.

4) Ovo istraživanje proveo je Konzorcij instituta u svim republikama i pokrajinama bivše Jugoslavije.

5) U uzorak su ušli sljedeći općinski centri: Slunj, Novska, Petrinja, Čakovec, Slavonska Požega, Vukovar, Drniš, Benkovac i Imotski (u Hrvatskoj); Skender Vakuf, Ljubuški, Tomislav Grad, Bileća, Čapljina, Gornji Vakuf, Pucarevo, Srebrenik, Bugojno, Zvornik i Kalesija (u Bosni i Hercegovini).

6) U uzorak su ušli sljedeći regionalni centri: u Hrvatskoj: Karlovac, Sisak, Bjelovar, Gospić, Pula i Dubrovnik; u Bosni i Hercegovini: Doboji i Bihać

Slika 1. Razdoblje preseljenja migranata selo-grad u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

S druge strane, u makroregionalnim⁷⁾ i republičkim urbanim centrima nema razlika u pogledu razdoblja preseljenja unutar Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Naime, u tim se centrima znatna većina migranata seoskog podrijetla preselila prije više od deset godina, posebice šezdesetih i sedamdesetih.⁸⁾

Može se zaključiti da su Hrvatska i Bosna i Hercegovina u različitim etapama urbanizacije popraćene deruralizacijom i deagrarizacijom, i to različitog intenziteta u svakoj republici. Naime, transfer stanovništva iz poljoprivrednog u nepoljoprivredni sektor u Hrvatskoj (što uglavnom implicira migraciju iz ruralnih u urbana područja) uglavnom je završen, dok je u Bosni i Hercegovini još u toku, posebice na lokalnom i regionalnom nivou. S druge strane, čini se da se u obje republike migracija k većim centrima, posebice republičkim, znatno smanjila osamdesetih godina, što je povezano s ekonomskom krizom koja najviše pogađa veće gradove.

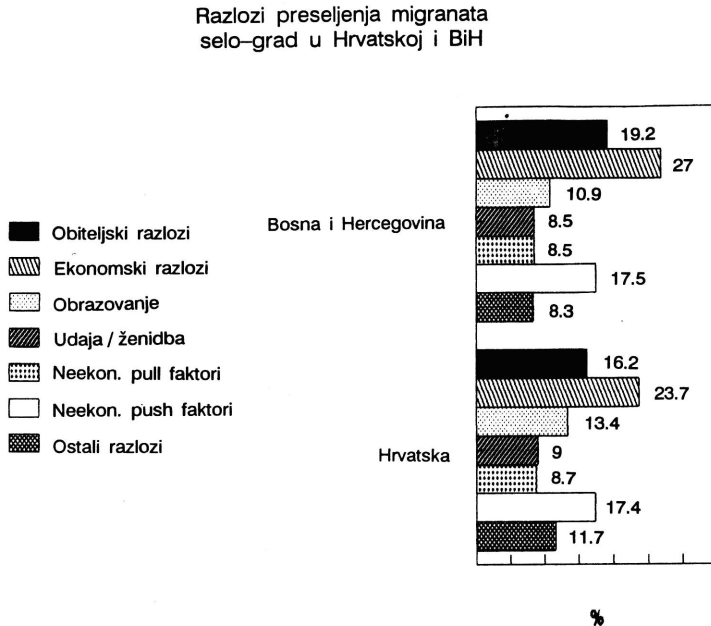
glavni razlozi preseljenja migranata selo-grad

Migranti selo-grad unutar Bosne i Hercegovine i Hrvatske ne razlikuju se po glavnim razlozima preseljenja (slika 2). Naime, u obje republike znatno prevladavaju (oko tri četvrtine) migranti koji su se preselili zbog neekonomskih razloga. "Socioekološki faktori" (kao što su stanovanje, zdravstvena zaštita, kvalitet prirodne okoline) i "bračno-obiteljski razlozi" gotovo su podjednako važne kategorije među neekonomskim razlozima. Unutar socioekoloških faktora pull faktori su znatno važniji od push faktora. Među ekonomskim razlozima, većina migranata navela je da nije mogla naći posao u seoskim područjima.

7) U uzorak su ušli sljedeći makroregionalni centri: Banja Luka, Tuzla, Zenica i Mostar, te Rijeka.

8) U regionalne centre Bosne i Hercegovine: 62,0%, a Hrvatske: 64,6%. U makroregionalne centre Bosne i Hercegovine: 79,1% a Hrvatske: 87,9%.

Slika 2. Razlozi preseljenja migranata selo–grad u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

Terensko istraživanje 1990.

Razdoblje preseljenja ne razlikuje migrante selo-grad unutar Hrvatske i Bosne i Hercegovine po razlozima migriranja. Naime, u obje republike među "novijim" migrantima, to jest među onima koji su se preselili nakon 1978, najbrojniji su s razlozima koji pripadaju kategoriji "socioekološki faktori", dok je među "starijim" migrantima, to jest onima koji su se preselili do 1978, najviše onih koji su naveli ekonomske⁹⁾ odnosno bračno-obiteljske¹⁰⁾ za glavne razloge preseljenja. Ovo potkrepljuje raniju tvrdnju da sa socioekonomskim razvojem ekonomski razlozi gube značenje pri odluci o migriranju.

Stupanj centraliteta naselja stanovanja također nije važno diferencirajuće obilježje migranata prema razlozima preseljenja. U općinskim centrima obje republike kategorije "bračno-obiteljski razlozi"¹¹⁾ i "socioekološki faktori"¹²⁾ gotovo su jednako važni. U regionalnim centrima Hrvatske i Bosne i Hercegovine žive migranti koji su uglavnom naveli socioekološke faktore¹³⁾, a u manjoj mjeri bračno-obiteljske¹⁴⁾ kao glavne razloge preseljenja. U makroregionalnim centrima obje republike kategorija "bračno-obiteljski razlozi"¹⁵⁾ bila je na prvom mjestu, a slijedila je kategorija "ekonomski razlozi"¹⁶⁾. U Zagrebu (30,3%) i Sarajevu (40,7%) najbrojniji su migranti koji su naveli ekonomske razloge, dok su na drugom mjestu oni koji su se preselili zbog školovanja (Zagreb: 21,2%; Sarajevo: 20,0%).

To znači da se veliki dio migranata nije odmah pri preseljenju uključio u gradsku radnu snagu jer najvjerojatnije još nisu bili u radnosposobnoj dobi i/ili su nastavili školovanje. Dakle, ekonomski razlozi nisu bili glavni faktor pri odluci o migriranju nego razlike u kvaliteti socijalne infrastrukture između ruralnih i gradskih područja.

- 9) U Bosni i Hercegovini: 30,7%; u Hrvatskoj: 25,5%.
- 10) U Bosni i Hercegovini: 29,3%; u Hrvatskoj: 25,7%.
- 11) U Bosni i Hercegovini: 31,7%; u Hrvatskoj: 30,2%.
- 12) U Bosni i Hercegovini: 34,9%; u Hrvatskoj: 32,0%.
- 13) U Bosni i Hercegovini: 37,0%; u Hrvatskoj: 29,4%.
- 14) U Bosni i Hercegovini: 25,9%; u Hrvatskoj: 24,5%.
- 15) U Bosni i Hercegovini: 46,5%; u Hrvatskoj: 31,3%.
- 16) U Bosni i Hercegovini: 18,6%; u Hrvatskoj: 23,2%.

Spol i dob važne su diferencirajuće varijable u pogledu razloga preseljenja bez obzira na razinu socioekonomske razvijenosti područja migriranja. Naime, u obje republike muško i žensko stanovništvo dosta se razlikuje po razlozima preseljenja. Većina žena migrirala je zbog bračno-obiteljskih razloga.¹⁷⁾ Među muškarcima najbrojniji su (oko trećine) oni koji su se preselili zbog ekonomskih razloga, a na drugom su mjestu oni koji su naveli socioekološke faktore, kao što su stanovanje, zdravstvena zaštita, te kvaliteta prirodne okoline.¹⁸⁾

U Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj i mladi i stari migranti također se razlikuju po razlozima preseljenja. Mladi migranti najviše su se preselili u grad zbog bračno-obiteljskih razloga (to jest zbog udaje/ženidbe ili u pratnji roditelja ili supružnika).¹⁹⁾ Među starijim migrantima je gotovo jednak broj migrirao zbog socioekoloških ili ekonomskih razloga.²⁰⁾

U Bosni i Hercegovini, migranti selo-grad s različitim stupnjem obrazovanja razlikuju se po razlozima preseljenja. Među onima koji su završili osnovnu školu ili srednju školu za radnička zanimanja u vrijeme anketiranja najbrojniji su bili oni koji su naveli ekonomske kao glavne razloge preseljenja u grad.²¹⁾ S druge strane, 44,4% migranata koji su završili jednu od ostalih vrsta srednje škole ili višu, odnosno visoku školu, migriralo je zbog bračno-obiteljskih razloga. Najvjerojatnije ih je znatna većina nastavila školovanje u gradu.

U Hrvatskoj se, s druge strane, migranti selo-grad s različitim stupnjem obrazovanja ne razlikuju po razlozima preseljenja. Naime, znatna većina preselila se zbog neekonomskih razloga, što najvjerojatnije znači da se nisu zaposlili odmah nakon doseljavanja u grad.

sociodemografska obilježja migranata selo-grad

struktura po spolu

Dugo se tvrdilo da muškarci više od žena migriraju iz sela u grad zbog ekonomskih razloga. Međutim, novija istraživanja u svijetu ukazuju na to da je učestalost žena u ovom tipu migracije u pozitivnoj korelaciji sa stupnjem socioekonomske razvijenosti, odnosno veličinom stope aktivnosti žena (Ogden, 1984; Lattes, 1984). U dosta slučajeva struktura urbane privrede koja uvjetuje i potražnju za određenom radnom snagom, umnogome utječe na selektivnost po spolu (Wertheimer-Baletić, 1982: 202; Oliveira-Roca, 1983).

Migranti selo-grad unutar Hrvatske i Bosne i Hercegovine razlikuju se po spolu. Mada muškarci u obje republike prevladavaju među migrantima selo-grad, više ih je u Bosni i Hercegovini (71%), nego u Hrvatskoj (54%).

Međutim, struktura migranata selo-grad po spolu unutar Hrvatske i Bosne i Hercegovine razlikuje se samo u slučaju migranata koji su se preselili prije 1979, dok oni koji su se preselili osamdesetih godina imaju sličnu spolnu strukturu (slika 3). Naime, mada među njima prevladavaju muškarci, njihov je udio u odnosu na ranija razdoblja manji u obje republike.

U Hrvatskoj žene više sudjeluju u migrantskom kontingentu seoskog podrijetla nego u Bosni i Hercegovini, bez obzira na stupanj centraliteta naselja stanovanja. Jedini izuzetak jesu makroregionalni centri (slika 4). Međutim, u slučaju Hrvatske radi se o Rijeci koji ima jaku brodogranju i značajne lučke aktivnosti.

17) U Bosni i Hercegovini: 54,9%; u Hrvatskoj: 62,9%.

18) U Bosni i Hercegovini: 29,7%; u Hrvatskoj: 26,9%.

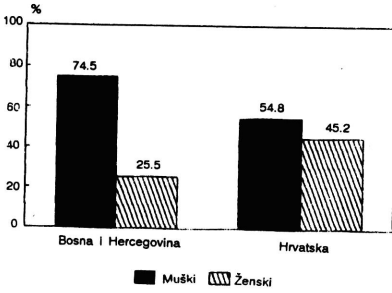
19) U Bosni i Hercegovini: 35,6%; u Hrvatskoj: 34,5%.

20) U Bosni i Hercegovini: socioekološki razlozi: 29,9%; ekonomski razlozi: 26,6%. U Hrvatskoj: socioekološki razlozi: 27,5%; ekonomski razlozi: 25,2%.

21) Sa završenom osnovnom školom: 30,3%; sa školom za radnička zanimanja: 32,0%.

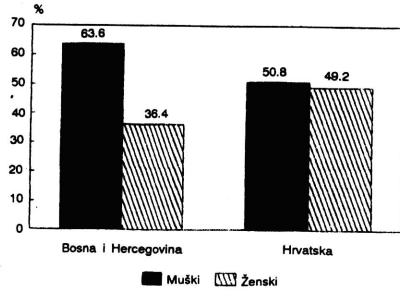
Slika 3.

Sastav po spolu migranata u BiH i Hrvatskoj preseljenih prije 1979.

Terensko istraživanje 1990.

Sastav po spolu migranata u BiH i Hrvatskoj preseljenih poslije 1979.

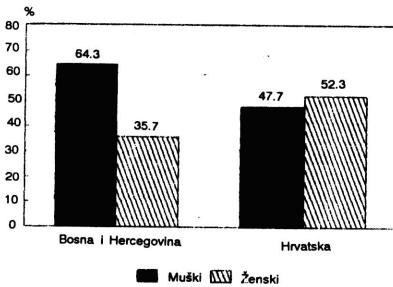

Terensko istraživanje 1990.

Drugim riječima to znači da što je područje migriranja razvijenije, to je veća zastupljenost ženskog stanovništva među migrantima. To je najvjerojatnije zbog toga što je i struktura urbane privrede diverzificiranija, a posebice je veća potražnja za radnom snagom u tercijarnim djelatnostima u kojima se najviše zapošljavaju žene. To je također povezano i sa sve većim stupnjem obrazovanosti ženskog stanovništva, što ide uz ekonomski i, posebice, socijalni razvitak.

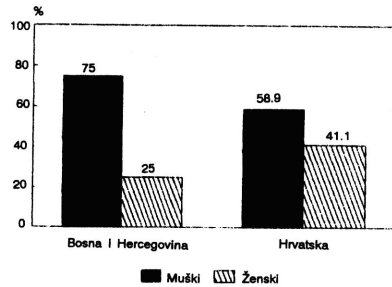
Slika 4.

Sastav po spolu migranata selo-grad u općinskim centrima Hrvatske i BiH

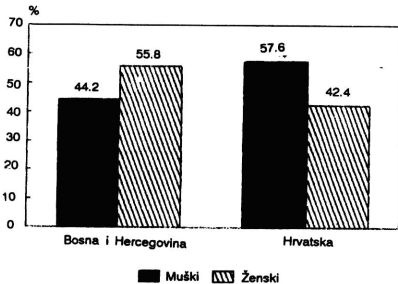
Terensko istraživanje 1990.

Sastav po spolu migranata selo-grad u regionalnim centrima Hrvatske i BiH

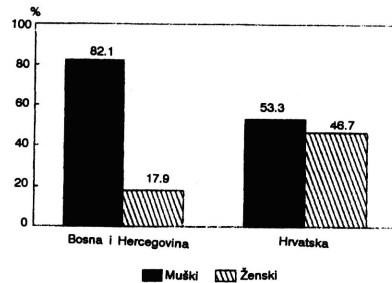
Terensko istraživanje 1990.

Sastav po spolu migranata selo-grad u makroregionalnim centrima Hrvatske i BiH

Terensko istraživanje 1990.

Sastav po spolu migranata selo-grad u Sarajevu i Zagrebu.

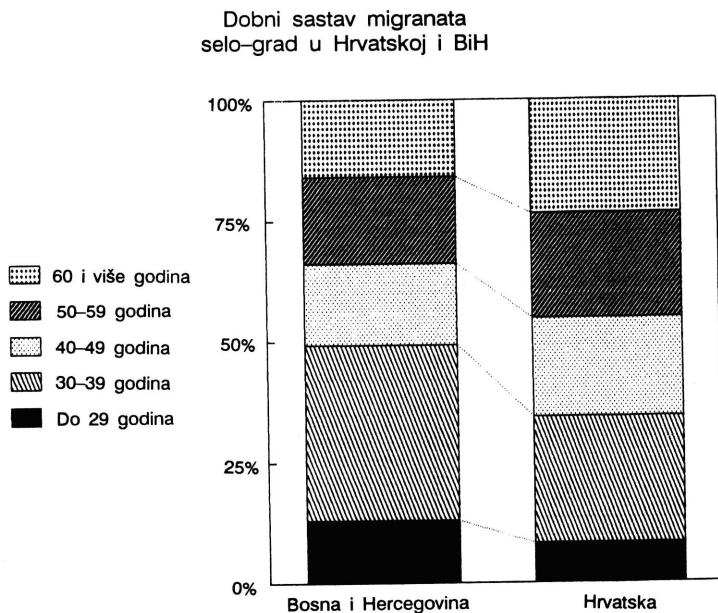
Terensko istraživanje 1990.

dobna struktura

Dob je jedina osobina koja je dokazala svoju univerzalnost kao diferencirajuća varijabla u proučavanju selektivnosti migracije, i to bez obzira na stupanj društvenog razvitka pojedinih zemalja ili regija. Naime, među migrantima najviše je mladih odraslih, tj. onih koji su imali između 18 i 35 godina u vrijeme preseljenja (Ogden, 1984; "Selected Demographic...", 1986).

Migranti selo-grad u Bosni i Hercegovini mladi su od onih u Hrvatskoj (slika 5). Naime, u Hrvatskoj je gotovo dvije trećine migranata selo-grad staro 40 godina ili više, dok ovaj tip migranata čini nešto više od polovine u Bosni i Hercegovini.

Slika 5. Dobni sastav migranata selo-grad u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Terensko istraživanje 1990.

Međutim, razlike u dobnj strukturi postoje samo kad je riječ o "starijim migrantima", dok nema razlika u dobnj strukturi "novijih" migranata (slika 6). U obje je republike oko tri četvrtine migranata koji su migrirali nakon 1978. mlade od 40 godina. S druge strane, u Bosni i Hercegovini migranti koji su se preselili do 1978. mladi su od onih u Hrvatskoj, a većina je s 40 godina i više.²²⁾

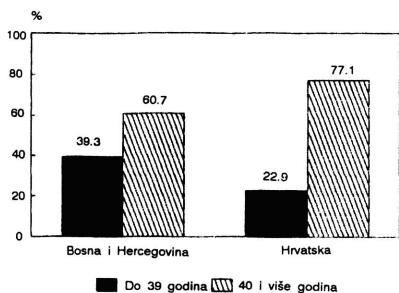
Mlada dobnj struktura migranata selo-grad u Bosni i Hercegovini u odnosu na Hrvatsku u ranijim razdobljima može se objasniti činjenicom da su tada razlike u stupnju razvijenosti između dviju republika bile veće. Tada je i razina obrazovanosti bosansko-hercegovačkog stanovništva bila znatno niža nego u Hrvatskoj. Kao rezultat toga mladi su se ranije uključili u radnu snagu nego omladina u Hrvatskoj. Takve razlike mogu biti i posljedica već tada starije dobnj strukture seoskog stanovništva Hrvatske od seoskog stanovništva Bosne i Hercegovine.

S druge strane, činjenica da nema statistički značajnih razlika između migranata selo-grad u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj koji su migrirali u proteklih desetak godina još je jedan dokaz da u migraciji znatno prevladavaju mladi bez obzira na stupanj razvijenosti područja migriranja.

22) U Bosni i Hercegovini je bilo 60,7% stanovnika starih 40 godina i više, a u Hrvatskoj 77,1%.

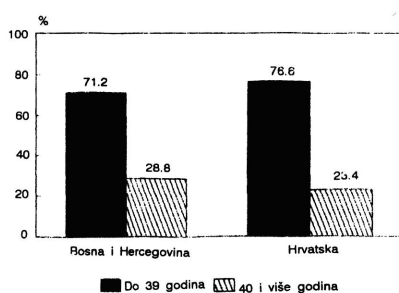
Slika 6.

Dobni sastav migranata selo-grad u Hrvatskoj i BiH preseljenih prije 1979.

Terensko istraživanje 1990.

Dobni sastav migranata selo-grad u Hrvatskoj i BiH preseljenih poslije 1978.

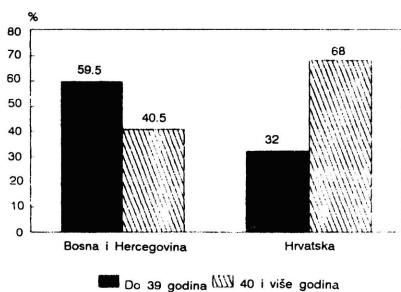

Terensko istraživanje 1990.

Također je interesantno ukazati na to da razlike u dobnoj strukturi migranata selo-grad unutar Hrvatske i Bosne i Hercegovine postoje samo kad se radi o općinskim i makroregionalnim centrima kao naseljima stanovanja migranata (slika 7). Naime, u Bosni i Hercegovini u tim centrima prevladavaju mladi od, a u Hrvatskoj stariji od 40 godina. To može značiti da je proteklih godina migracija u te centre bila intenzivnija unutar Bosne i Hercegovine nego unutar Hrvatske. U regionalnim i republičkim centrima nema razlika u dobnoj strukturi. U svim tim centrima prevladavaju migranti stari 40 godina i više. Ove razlike, odnosno sličnosti mogu biti povezane i s razlikama u strukturi i prostornom razmještanju privrede ove dvije republike.

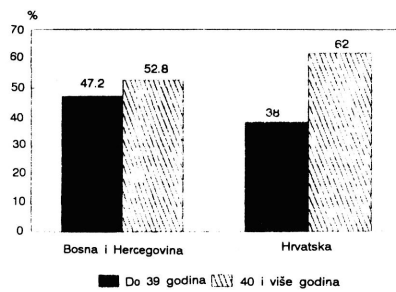
Slika 7.

Dobni sastav migranata selo-grad u općinskim centrima BiH i Hrvatske

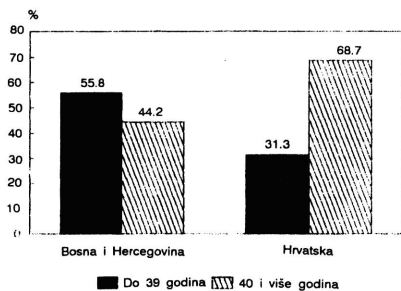
Terensko istraživanje 1990.

Dobni sastav migranata selo-grad u regionalnim centrima BiH i Hrvatske

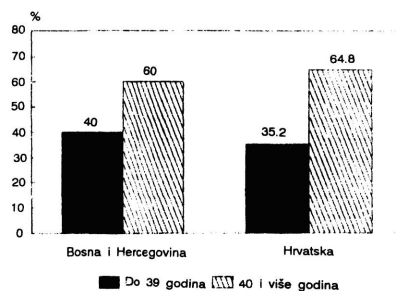
Terensko istraživanje 1990.

Dobni sastav migranata selo-grad u makroregionalnim centrima BiH i Hrvatske

Terensko istraživanje 1990.

Dobni sastav migranata selo-grad u Sarajevu i Zagrebu

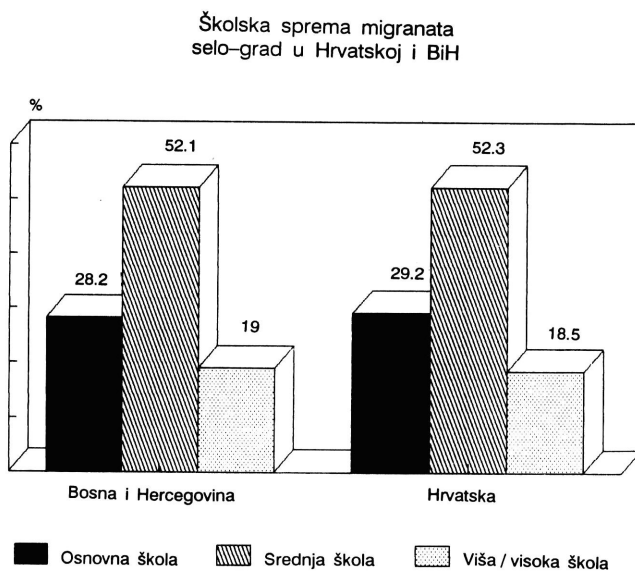
Terensko istraživanje 1990.

obrazovna struktura

Mnoga istraživanja o ekonomskoj migraciji ukazuju na to da migranti imaju viši stupanj obrazovanja od nemigrantskih stanovnika seoskih područja, a niži stupanj u odnosu na gradsko autohtono stanovništvo. (Lattes, 1984; Roberts, 1978)

Migranti selo-grad u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj ne razlikuju se po razini obrazovanosti (slika 8). U obje republike preko polovine migranata završilo je jednu od srednjih škola, a oko četvrtine ih ima završenu samo osnovnu školu.

Slika 8. Školska sprema migranata selo-grad u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

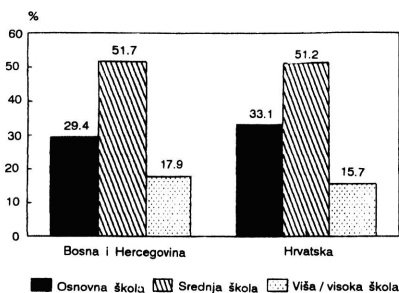

Terensko istraživanje 1990.

Migranti selo-grad unutar Hrvatske i Bosne i Hercegovine ne razlikuju se po školskoj spremi kad se uzme u obzir razdoblje preseljenja, te stupanj centraliteta naselja stalnog stanovanja (slike 9 i 10).

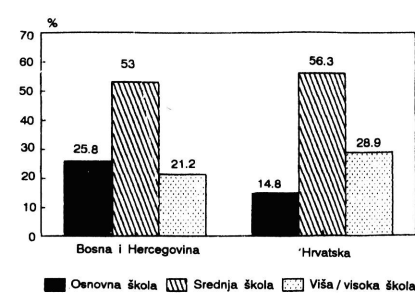
Slika 9.

Školska sprema migranata selo-grad u BiH / Hrvatskoj preseljenih prije 1979

Terensko istraživanje 1990.

Školska sprema migranata selo-grad u BiH / Hrvatskoj preseljenih poslije 1978

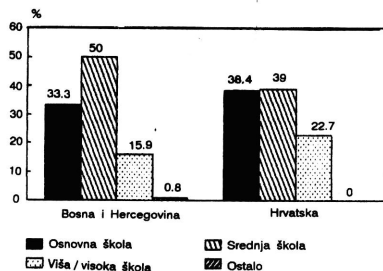

Terensko istraživanje 1990.

Pri tumačenju takvih rezultata, međutim, treba imati u vidu, prvo, da je ovdje riječ o obrazovnoj strukturi migranata selo-grad u vrijeme anketiranja, a ne u vrijeme prese-

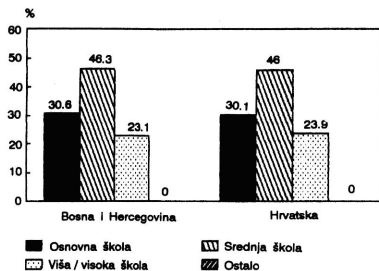
Slika 10.

Školska sprema migranata selo-grad u općinskim centrima BiH i Hrvatske

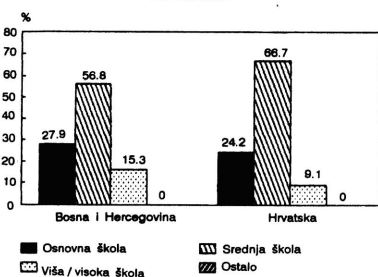
Terensko istraživanje 1990.

Školska sprema migranata selo-grad u regionalnim centrima BiH i Hrvatske

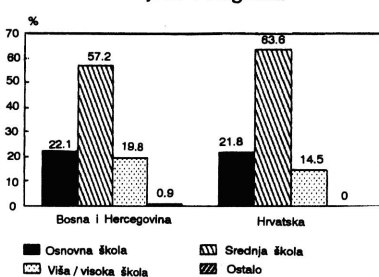
Terensko istraživanje 1990.

Školska sprema migranata selo-grad u makroregionalnim centrima BiH i Hrvatske

Terensko istraživanje 1990.

Školska sprema migranata selo-grad u Sarajevu i Zagrebu

Terensko istraživanje 1990.

ljenja. Možda zbog toga ne postoje razlike u stupnju obrazovanja između migranata unutar Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Drugo, u Bosni i Hercegovini dobna je struktura migranata znatno mlađa od one u Hrvatskoj, a prevladavaju oni koji su migrirali u recentnijim razdobljima. Naime, poznato je da se nivo obrazovanosti stanovništva (migrantskog i nemigrantskog) znatno povisio posljednjih desetljeća. Treće, najvjerovatnije se u manje razvijenoj Bosni i Hercegovini republici stanovništvo iz ruralnih područja više preseljavalo u grad radi nastavka obrazovanja, nego što je to bilo u Hrvatskoj.

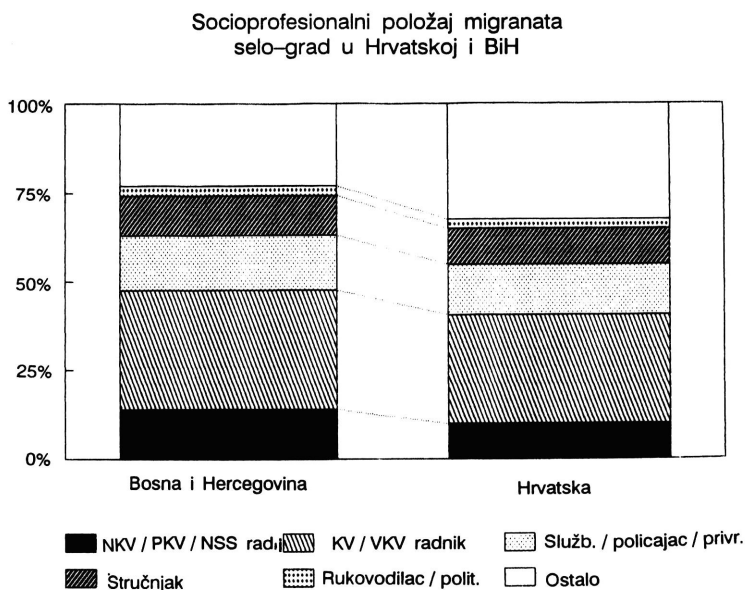
socioprofesionalni položaj

Iz empirijskih istraživanja ne može se sa sigurnošću tvrditi je li socioprofesionalni položaj značajna i općeprihvaćena diferencirajuća varijabla u selektivnosti migracije. Koja društvena grupa prevladava u migraciji umnogome ovisi o tipu o kojem je riječ s obzirom na razloge za pokretljivost, kao i o razini razvijenosti ruralnih i urbanih područja (Speare i Harris, 1986; Nelson, 1976).

Nema razlika u socioprofesionalnom položaju migranata selo-grad unutar Hrvatske i Bosne i Hercegovine (slika 11). U obje su republike najbrojniji kvalificirani ili visokokvalificirani radnici. Također, gotovo je jednak broj stručnjaka među migrantima u obje republike (oko 15%). To stoji i kad se uzme u obzir razdoblje prese-ljenja (slika 12).

Ovo možda znači da je migracija selo-grad bila dosta selektivna i da je bila povezana s potrebama za radnom snagom u granama djelatnosti koje su se zasnivale na ekstenzivnom zapošljavanju i na usavršavanju uz rad ("interna kvalifikacija").

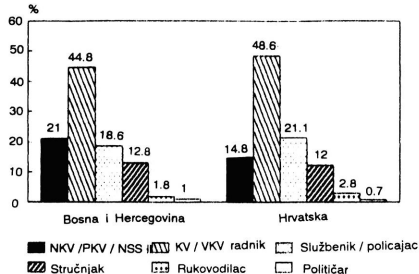
Slika 11. Socioprofesionalni položaj migranata selo-grad u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

Terensko istraživanje 1990.

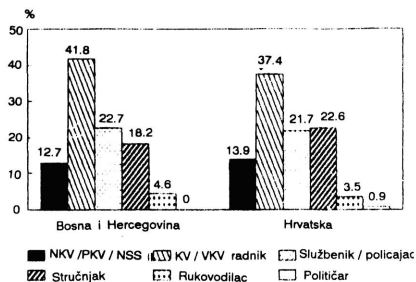
Slika 12

Socioprofesionalni položaj migranata selo-grad preseljenih prije 1979.

Terensko istraživanje 1990.

Socioprofesionalni položaj migranata selo-grad preseljenih poslije 1978.

Terensko istraživanje 1990.

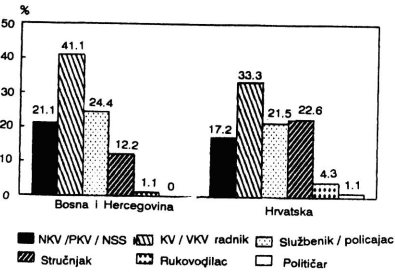
U pogledu stupnja centraliteta naselja stanovanja jedino se migranti selo-grad u Sarajevu i Zagrebu razlikuju po socioprofesionalnom položaju (slika 13). Naime, znatno je više službenika u Zagrebu nego u Sarajevu, dok je u Sarajevu pak veći udio kvalificiranih i nekvalificiranih radnika. To je povezano sa složenijom strukturom privrede u glavnom gradu Hrvatske u odnosu na Sarajevo.

razlike u sociodemografskim obilježjima migrantske i nemigrantske gradske i seoske radne snage

Migranti selo-grad unutar Hrvatske i Bosne i Hercegovine dosta se razlikuju od autohtone gradske radne snage po dobnoj i obrazovnoj strukturi. Naime, u obje

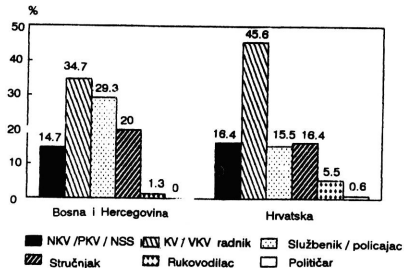
Slika 13.

Socioprofessionalni položaj migranata selo-grad u općinskim centrima

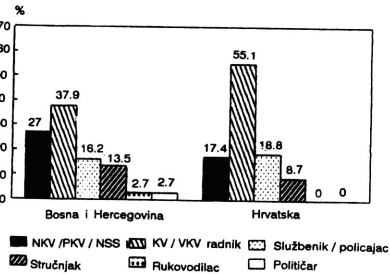
Terensko istraživanje 1990.

Socioprofessionalni položaj migranata selo-grad u regionalnim centrima

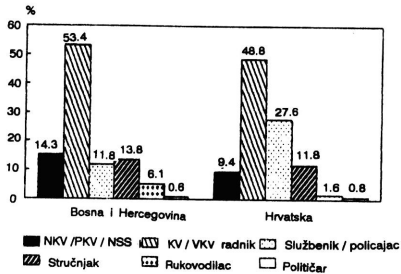
Terensko istraživanje 1990.

Socioprofessionalni položaj migranata selo-grad u makroregionalnim centrima

Terensko istraživanje 1990.

Socioprofessionalni položaj migranata selo-grad u Sarajevu i Zagrebu

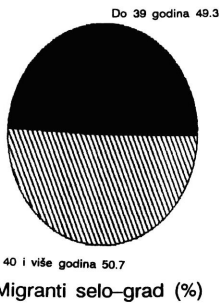

Terensko istraživanje 1990.

republike autohtono aktivno stanovništvo gradova mlade je i obrazovanije od migranata seoskog podrijetla. (Slike 14-17)

Slika 14.

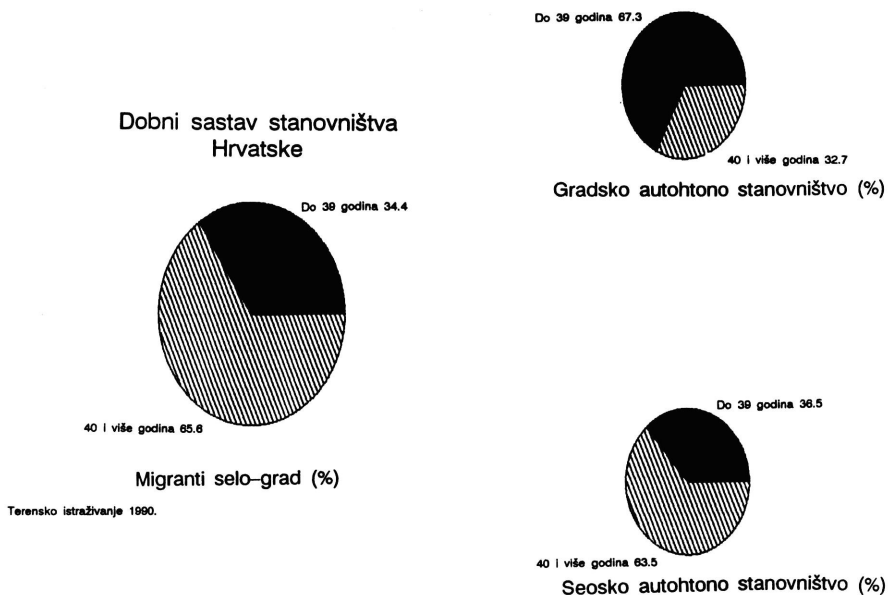
Dobni sastav stanovništva Bosne i Hercegovine

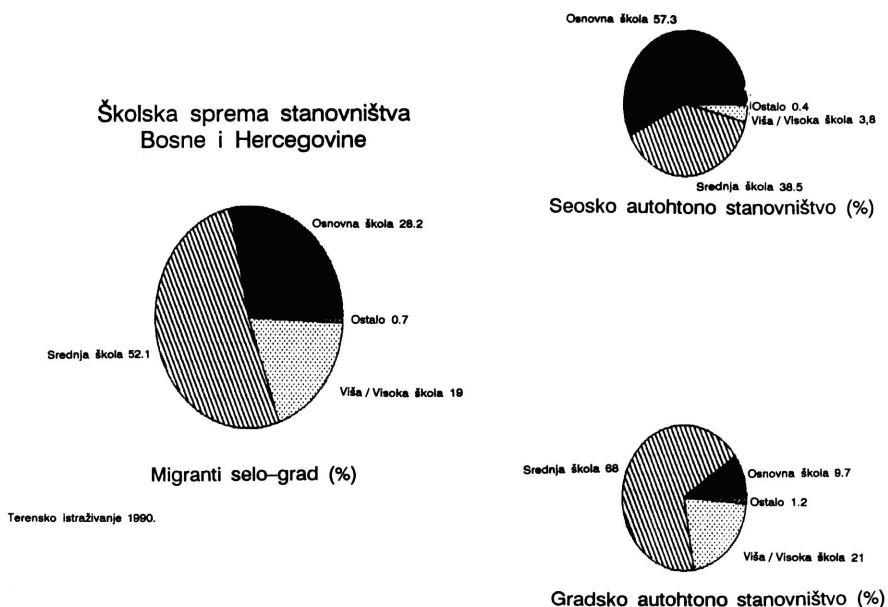
Terensko istraživanje 1990.

Slika 15.

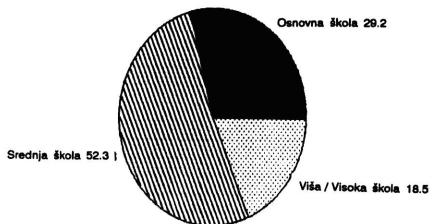
Slika 16.

I u Bosni i Hercegovini i u Hrvatskoj se gradska migrantska radna snaga razlikuje od gradske nemigrantske radne snage po socioprofesionalnom položaju. U Bosni i Hercegovini ta se dva kontingenta razlikuju po tome što među migrantima ima znatno više NKV/PKV radnika, a manje službenika u odnosu na nemigrante (slika 18). S druge strane, gotovo je jednak broj stručnjaka i rukovodilaca u autohtonoj i migrantskoj radnoj snazi te republike. U Hrvatskoj je znatno veći broj NKV/PKV i KV/VKV

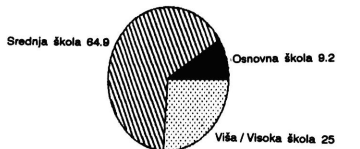
Slika 17.

Školska sprema stanovništva Hrvatske

Migranti selo-grad (%)

Terensko istraživanje 1990.

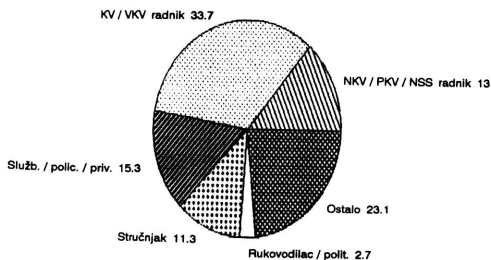
Gradsko autohtono stanovništvo (%)

Seosko autohtono stanovništvo (%)

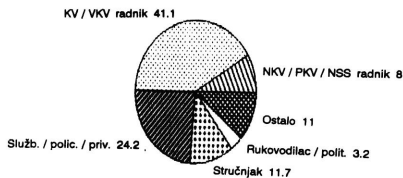
Slika 18.

Socioprofesionalni položaj stanovništva Bosne i Hercegovine

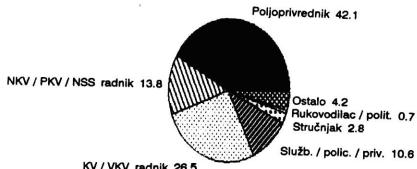

Migranti selo-grad (%)

Terensko istraživanje 1990.

Gradsko autohtono stanovništvo (%)

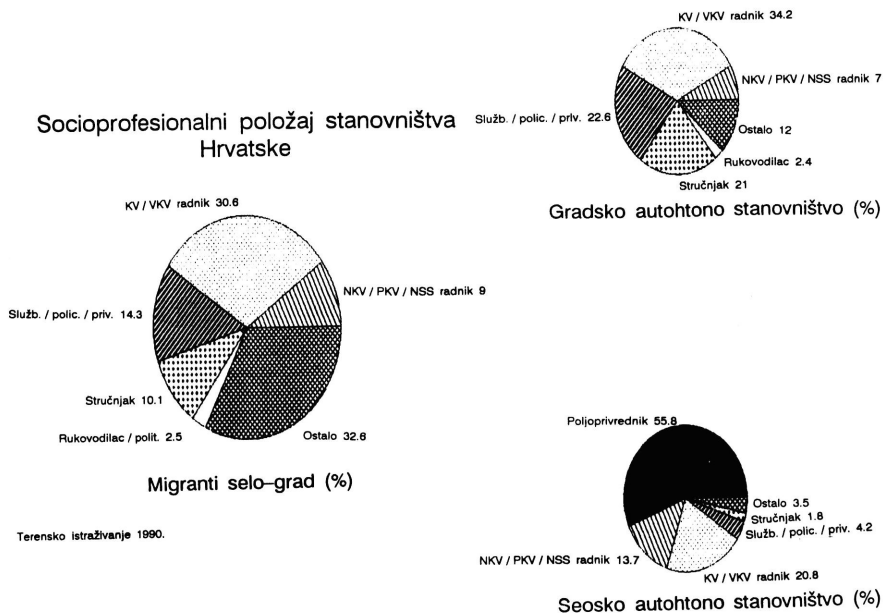

Seosko autohtono stanovništvo (%)

radnika, a prilično manji broj stručnjaka i rukovodilaca među migrantima u odnosu na nemigrante (slika 19).

U pogledu strukture po spolu razlike postoje samo među migrantima i nemigrantima unutar Bosne i Hercegovine, dok u Hrvatskoj nema razlika. Naime, u Hrvatskoj u oba kontingenta gotovo je jednak broj muškaraca i žena, dok je u Bosni i Hercegovini znatno veći broj muškaraca među migrantima nego nemigrantima.

Slika 19.

U obje republike migranti selo-grad obrazovaniji su i u boljem socioprofesionalnom položaju od seoske autohtone radne snage (vidi slike 16-19). S druge strane, nema bitnih razlika u dobnoj strukturi ta dva kontingenta jer prevladavaju stari (vidi slike 14 i 15). To je još jedan dokaz da se intenzitet migracije selo-grad smanjuje, jer je seosko stanovništvo sve starije i time sve manje sklono migriranju.

umjesto zaključka

Iz ove analize proizlazi pretpostavka da urbana imigracijska i ruralna emigracijska područja postaju sve homogenija što je etapa urbanizacije kasnija. Naime, seoska emigracijska područja postaju područja stanovanja i rada starijega i manje obrazovanog stanovništva koje se pretežno (ali sve manje intenzivno) bavi poljoprivredom, a urbana područja mjesto stanovanja i rada mladeg i sve obrazovanijeg stanovništva, koje ima sve bolju profesionalnu strukturu. To se može potvrditi činjenicom da je seosko autohtono stanovništvo Hrvatske starije, manje obrazovano, te da se u većoj mjeri bavi primarnim djelatnostima nego seoski nemigranti u Bosni i Hercegovini. (Tablice 1-3)

Tablica 1

Dobni sastav seoske autohtone radne snage Bosne i Hercegovine i Hrvatske 1990.

Republika	Dobne skupine		
	SVEGA	Do 39 godina	40 godina i više
Bosna i Hercegovina	100,0	48,1	51,9
Hrvatska	100,0	36,4	63,6

p = 0,00

Izvor: Terensko istraživanje "Društvena struktura i kvaliteta života", IDIS, 1989/90.

Tablica 2
Školska sprema seoske autohtone radne snage Bosne i Hercegovine i Hrvatske 1990.

Republika	Školska sprema			
	SVEGA	Osnovna škola	Srednja radnička škola	Ostale srednje/ viša / visoka škola
Bosna i Hercegovina	100,0	57,6	24,5	17,9
Hrvatska	100,0	66,5	22,7	10,9

p = 0,00

Izvor: Kao u tablici 1

Tablica 3
Djelatnosti kojima se bave seoske autohtone radne snage Bosne i Hercegovine i Hrvatske 1990.

Republika	Djelatnosti				
	SVEGA	Primarne	Sekundarne	Privredni tercijarne	Neprivredni tercijarne
Bosna i Hercegovina	100,0	47,1	37,4	10,9	4,6
Hrvatska	100,0	61,3	30,7	5,8	2,2

p < 0,00001

Izvor: Kao u tablici 1.

Budući da se smanjuje intenzitet migracije selo-grad, posebice u Hrvatskoj, urbano autohtono i migrantsko stanovništvo sve je sličnije po obrazovanosti, jer se većina sadašnjih migranata nije odmah uključila u gradsku radnu snagu. Time se migranti sve više približavaju socioprofesionalnom položaju nemigranata. S druge strane, migrantima koji su kasnije preselili teže je poboljšati socioprofesionalni status, posebice u Hrvatskoj. To je povezano sa sve većom zatvorenošću društva, to jest sve jačom društvenom reprodukcijom unutar klasa, a što je bilo karakteristično za socijalističko, posebice urbano društvo osamdesetih godina.

literatura:

- DILIĆ E. i drugi: **Mješovita gospodarstva i seljaci-radnici u Bosni i Hercegovini**, Zagreb, IDIS, 1979
- Društvene promjene u selu**/ V. Cvjetičanin i drugi, Biblioteka Sociologije sela, Zagreb: IDIS, 1974, 208 str.
- KLEMENČIĆ, V.: The problem of the Semi-agrarian Structure in the Semi-urban zones of Slovenia, **Geographica Slovenica**, Ljubljana, 1980, str. 9-16
- LATTES, A.: Territorial Mobility and Redistribution of the Population: Recent Developments u: **Population Distribution, Migration and Development** - International Conference on Population, Proceedings of the Expert Group on Population Distribution, Migration and Development, Hammamet, Tunisia, 1983, New York, United Nations, 1984, str. 74-106.
- MIHAJLOVIĆ, V.: Ko odlazi a ko ostaje na selu u Vojvodini?, **Poljoprivreda i zadrugarstvo**, Beograd, god. 8/1961, br.9, str. 14-17.
- MITROVIĆ, Lj.: Demografske i proizvodno-ekonomske karakteristike starijih domaćinstava u selima belopolanačke opštine, **Ekonomika poljoprivrede**, Beograd, god.19/1972, br.10, str. 11-19.
- NELSON, J.: Sojourns versus New Urbanites: Causes and Consequences of Temporary versus Cityward Migration in Developing Countries, **Economic Development and Cultural Change**, 1976, br.4, str. 721-757.
- OGDEN, P.: **Migration and Geographical Change**, Cambridge: University Press, 1984, 108 str.
- OLIVEIRA-ROCA, M.: Cirkulacija radne snage: **Prilog tipologiji prostorne pokretljivosti na primjeru Zagreba**, Studije i izvještaji, Zagreb: IDIS, 1987, 376 str.
- OLIVEIRA-ROCA, M.: Migracija stanovništva u: Dugoročne promjene u ekonomsko-socijalnoj strukturi stanovništva i zaposlenosti - Knjiga III: **Migracija i depopulacija**, Zagreb: IDIS, 1983, str. 1-87.
- PULJIZ, V.: **Eksodus poljoprivrednika**, Biblioteka Sociologije sela, Zagreb: IDIS, 1977, 173 str.
- RANČIĆ, M.: Regionalne karakteristike obnavljanja i preseljavanja stanovništva u SR Srbiji, Četrnaesti godišnji sastanak Saveza statističkih društava Jugoslavije/Novi Sad, 30. sept. 1 i 2. okt. 1981. / saopćenje, 14 str.
- ROBERTS, K.: **Cities of Peasants: The Political Economy of Urbanization in the Third World**, London: Edmond Arnold Editions, 1978, 207 str.
- SEFERAGIĆ, D.: Mreža naselja u planovima Hrvatske, u: **Mreža naselja Hrvatske /V. POPOVSKI, D. SEFERAGIĆ i A. STOJKOVIĆ**, Studije i izvještaji, Zagreb: IDIS, 1987, str. 51-73.
- Selected Demographic and Social Characteristics of the World's Children and Youth**, New York, United Nations, Department of International Economic and Social Affairs, 1986, 100 str.
- SKELDON, R.: On Migration Patterns in India during the 1970's, **Population and Development Review**, 1986, br. 4, str. 759-779.
- SPEARE, A. i J. HARRIS: Education, Earnings and Migration in Indonesia, **Economic Development and Cultural Change**, 1986, br.2, str. 223-244.
- VOGELNIK, D.: **Selitveni tokovi - ruralno-urbana struktura selitev, selitvena selektivnost**, Ljubljana: Raziskovalni center Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, Urbanistični Institut SR Slovenije, 1971.
- VRESK, M.: Dnevni urbani sistem Zagreba, **Geografski glasnik**, 1984, br. 46, str. 109-118.
- VRESK, M.: Neka obilježja urbanizacije SR Hrvatske, 1981. godine, **Radovi Geografskog instituta u Zagrebu**, Zagreb, 1982-1983, br.17-18, str. 39-53.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, A.: **Demografija: stanovništvo i ekonomski razvitak**, Zagreb: Informator, 1982, 462 str.

Village-town migration on the example of Croatia and Bosnia and Herzegovina

Summary

In this article the author analyzes different village-town migrational characteristics in Croatia and Bosnia and Herzegovina. She chose those two examples because she was interested in comparing a region of pronounced immigration (Croatia) with one of emigration (Bosnia and Herzegovina). Also, these are regions at different levels of development. The author supposes that those differences will have a widespread influence on the migrant population. The article treats: the period of village-town migration, the main reasons for migration, socio-demographic characteristics of the migrants (sex, age, education, socio-professional status), socio-demographic characteristics of the migrational and non-migrational urban and rural labour force.

As the intensity of village-town migration decreases, especially in Croatia, the native and migrant urban populations grow increasingly similar in education. An improvement in the socio-professional status of later migrants, however, becomes more difficult, which the author considers results from the increasingly closed socialist society in the eighties.

Миграции село-город на примере Хорватии и Боснии и Герцеговины

Резюме

Автором настоящего труда исследованы отличительные свойства миграций из села в город в Хорватии и в Боснии и Герцеговине. Выбором этих двух примеров подтверждается исследовательский интерес сделать сравнительный анализ двух весьма различных регионов, одного исключительно иммиграционного (Хорватия) и второго эмиграционного (Босния и Герцеговина). Кроме того, в них отмечены весьма различные уровни роста. Автор предполагает, что эти различия повлияют на многие отличительные свойства населения охваченного процессом миграции. Некоторые из них указаны в статье: период перемещения мигрантов село-город, главные причины перемещения населения, социодемографические характеристики мигрантов (в отношении половой структуры, возраста, уровня образования, социо-профессионального положения), социо-демографические характеристики мигрирующей и немигрирующей городской и крестьянской рабочей силы.

За счет замедленных темпов миграции село-город в особенности в Хорватии, среди автохтонного и мигрирующего городского населения отмечается приблизительно равномерный уровень образования. Улучшение и закрепление социо-профессионального положения последующих мигрантов с трудом осуществимо имея в виду, по мнению автора, более сильную замкнутость социалистического общества восьмидесятых годов.